

РЕЛІГІЯ У ЧАСИ ВІЙНИ

ЗВІТ ЗА ПРОЄКТОМ «РЕЛІГІЯ В ОГНІ»

24 лютого 2022 року –
24 серпня 2024 року

Моніторинг пошкоджених
споруд та змін у діяльності
громад

Релігія у часи війни: моніторинг пошкоджених споруд та змін у діяльності громад. Звіт за проєктом «Релігія в огні» (24 лютого 2022 року - 24 серпня 2024 року). - Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2024. 34 с.

Проєкт «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» був ініційований у березні 2022 року громадською організацією «Майстерня академічного релігієзнавства» та підтриманий державними інституціями й громадськими організаціями. Проєкт покликаний фіксувати та документувати факти пошкодження релігійних споруд внаслідок російської військової агресії, а також аналізувати зміни у релігійних громадах України після повномасштабного вторгнення. Зібрані матеріали можуть бути використані у наукових дослідженнях впливу війни на релігійне життя України, у підготовці звітів вітчизняними та міжнародними громадськими і правозахисними організаціями. Усі матеріали будуть передані в органи державної влади і правоохоронні органи для відновлення справедливості й притягнення до відповідальності держави-агресора.

Автори:

Басаурі Зюзіна Анна Марія, Лещинський Антон, Нікіфоров Карен, Підгорна Лілія, Севастьянів Уляна, Фенно Ірина, Халіков Руслан.

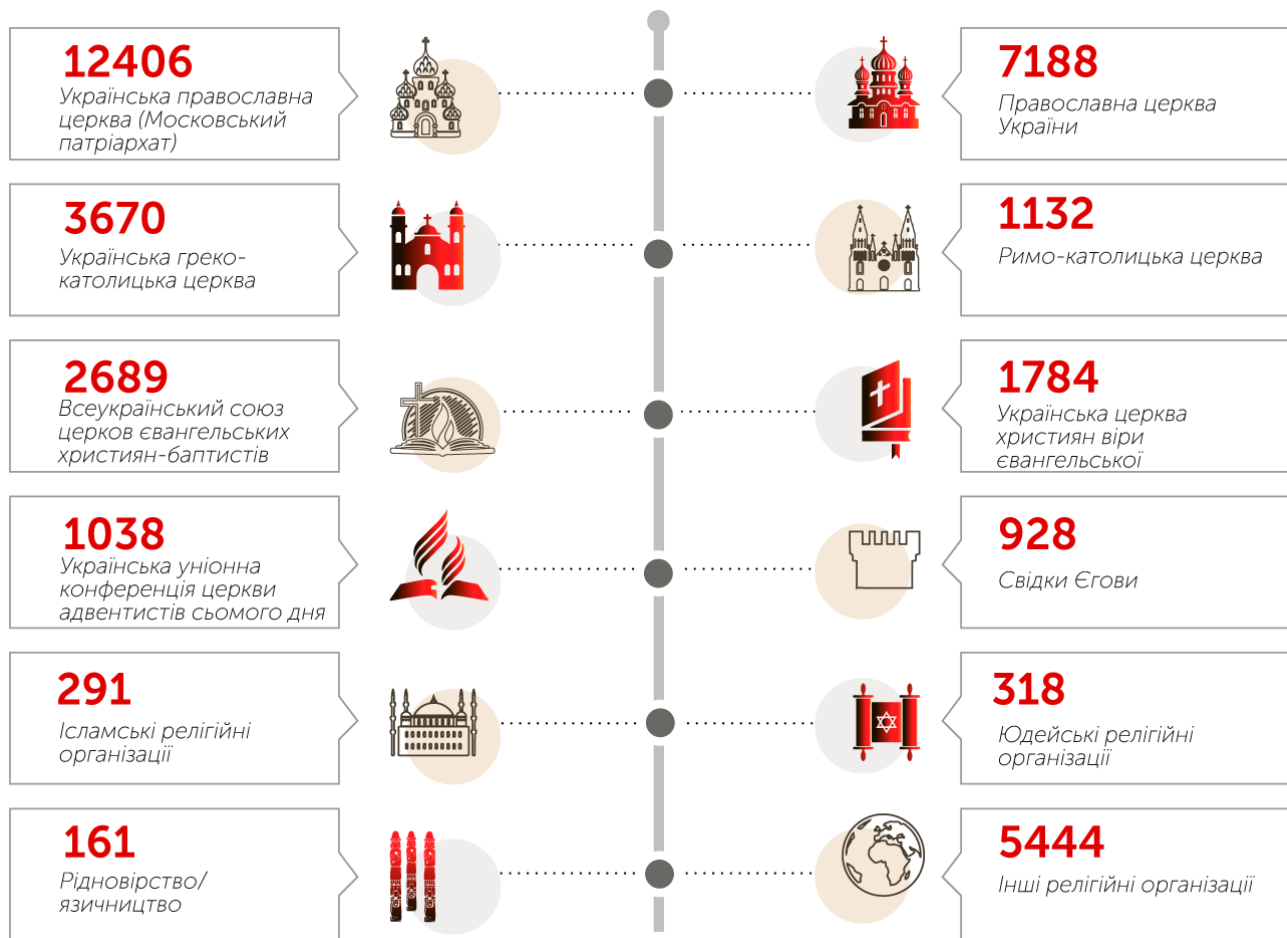
ЗМІСТ

Два з половиною роки повномасштабної війни.....	4
Методологія збору даних.....	10
Результати моніторингу.....	15
Як повномасштабна війна впливає на діяльність релігійних громад.....	19
Висновки та рекомендації.....	27
Фотодокази російських воєнних злочинів.....	32

ДВА З ПОЛОВИНОЮ РОКИ
ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

За 33 роки незалежності України, завдяки відкритій державній політиці щодо релігійних осередків та активності віруючих громадян, утворився унікальний для Європи релігійний ландшафт. Його ознаками стали різноманіття та щільна мережа релігійних організацій. Після незаконної окупації частини території України Російською Федерацією у 2014 році, сформувалися три різних правових режими регулювання діяльності релігійних організацій. На території України діяла правова модель, із притаманною їй повагою до конфесійного плюралізму, до права громадян сповідувати та практикувати будь-яку релігію, навіть без реєстрації релігійної організації, а також із відносно легкими та зрозумілими вимогами до реєстрації. Відтак, до початку повномасштабного російського вторгнення, на підконтрольній території України зберігалася розгалужена мережа релігійних громад: понад 19 800 православних (дві великі церкви – Українська православна церква (Московського патріархату) та Православна церква України, а також кілька менших церков), понад 5 200 католицьких (Римо-католицька церква, Українська греко-католицька церква та інші), понад 3 000 баптистських, понад 3 000 громад християн віри євангельської, понад 900 – свідків Єгови, а також численні інші релігійні осередки, жоден з яких не претендував на цілковите домінування, а його вірні могли вільно сповідувати та проповідувати своє вчення.

Релігійні організації України

В Автономній республіці Крим ще з 2014 року де-факто діяла російська правова модель, хоча релігійним організаціям влада надавала два роки перехідного періоду для засвоєння цієї моделі та перереєстрації згідно з російським законодавством. На початок 2016 року близько 400 релігійних організацій здійснили перереєстрацію, інші – припинили своє існування або покинули російське правове поле. Оскільки окупаційна адміністрація не публікує офіційної інформації щодо релігійних організацій у Криму впродовж останніх років, можна орієнтуватися на дані різних ініціатив, які варіюють від понад 700 до понад 900 релігійних організацій, що були зареєстровані у Криму на кінець 2021 року. Так, сайт Великої російської енциклопедії з посиланням на Міністерство юстиції РФ повідомляє про 806 релігійних організацій, зареєстрованих у Криму станом на грудень 2021 року¹. Сайт Комісії США з питань міжнародної релігійної свободи повідомляє про понад 900 релігійних організацій, зареєстрованих у Криму станом на вересень 2022 року². У будь-якому разі це набагато менше, аніж 2 220 релігійних організацій, які функціонували в АР Крим на початку 2014 року. Показовим є кейс Кримської єпархії Православної церкви України, яка була фактично розгромлена окупаційною владою, а близько 50 парафій припинили своє існування. У 2023 році російська влада експропріювала Кафедральний собор святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги у Сімферополі, а всі священники ПЦУ покинули півострів.

Автономна Республіка Крим

(Кількість зареєстрованих релігійних організацій)

На початок 2014 року

На вересень 2022 року

В окремих районах Донецької та Луганської областей (ОРДЛО), які де-факто перебували під контролем РФ, але офіційно об'єдналися з нею лише у 2022 році, ситуація дещо відрізнялася від кримської. Упродовж кількох років релігійні організації, навіть за бажання залишитися й функціонувати на території ОРДЛО, не мали чітких "правил гри", які б дозволили їм це зробити. Водночас, відбувалися репресії та позасудові розправи над представниками деномінацій, які не мали підтримки серед місцевої влади. Так, 8–9 червня 2014 року в Слов'янську під час служіння було викрадено та вбито чотирьох представників п'ятидесятницької церкви «Преображення

¹ Республіка Крим. Научно-образовательный портал «Большая российская энциклопедия». URL: <https://bigenc.ru/c/krym-312b1b> (дата звернення: 03.06.2024).

² Russia's Religious Freedom Violations in Ukraine. US Commission on International Religious Freedom: official website. URL: <https://www.uscifr.gov/publications/russias-religious-freedom-violations-ukraine> (дата звернення: 03.06.2024).

Господнє», і з того часу лік загиблих та викрадених не припинявся. 24 червня 2016 року «ДНР», а 2 лютого 2018 року «ЛНР» прийняли нормативні документи, що стали формально регулювати релігійне життя в ОРДЛО. Обидва документи співзвучні із російським законодавством та, водночас, були ще жорсткішими: закон «ЛНР» суворіший до релігійних груп як організаційної форми існування та релігійних організацій, які не відносяться до офіційно визнаних церков і об'єднань; закон «ДНР» увів до правового поля поняття «секта», якого не існувало навіть в російському профільному законі. Разом із тим, урегулювання правової моделі та поступова уніфікація владної вертикалі, підкріплена численними вбивствами польових командирів, зробили ситуацію в ОРДЛО стабільнішою, російська влада навіть змогла забезпечити візити папського нунція Клаудіо Гуджеротті в Донецьк та Луганськ у 2016–2017 роках.

У 2022 році, внаслідок повномасштабного російського вторгнення, території України за межами АР Крим, які були раніше де-факто під контролем РФ, були офіційно проголошені російською владою частиною Росії. Це призвело до поширення російської правової моделі та практики державно-церковних відносин на всій окупованій території, зокрема, до припинення діяльності деяких релігійних напрямів, які визнані в РФ екстремістськими. Лише у 2022–2023 роках задокументовано щонайменше 32 випадки силового вилучення культових будівель свідків Єгови на користь окупаційних адміністрацій в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях (на територіях, які були окуповані до 2022 року, діяльність залів Царства СЄ припинилася ще раніше, з початком заборони цієї релігійної спільноти в Росії у 2017 році)³.

Унаслідок повномасштабного вторгнення кількість порушень міжнародного гуманітарного права, в тому числі таких, що можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, значно збільшилася, зокрема систематичні руйнування релігійних споруд. Збройні сили РФ також регулярно обстрілюють житлові будинки, об'єкти соціальної та енергетичної інфраструктур, культурної спадщини. Відтак, станом на 24 лютого 2024 року було пошкоджено 1525 та повністю знищено ще 196 об'єктів медичної інфраструктури⁴, пошкоджено чи знищено 3790 закладів освіти⁵. Загальна кількість кримінальних проваджень, пов'язаних із воєнними злочинами та злочинами агресії, вже налічує близько 134 тисяч. Масштаб бойових дій та правопорушень настільки великий, що слідчі дії та судові процеси створюють надзвичайне навантаження на судову систему й правоохоронні органи України. Тому фіксацією й документацією воєнних злочинів займаються не тільки державні інституції, а й громадські організації, зокрема команда проєкту «Релігія в огні», який започаткований членами та членкинями ГО «Майстерня академічного релігієзнавства» у перші дні березня 2022 року. Ми збираємо та опрацьовуємо інформацію з відкритих джерел про зруйновані й пошкоджені релігійні об'єкти та постраждалих релігійних діячів, а також здійснюємо власні польові візити на звільнені території. Станом на 24

³ Моніторингові дані надані команді проєкту «Релігія в огні» речником релігійної спільноти «Свідки Єгови».

⁴ 865 пошкоджених об'єктів медичних закладів України вже частково або повністю відновлені. Міністерство охорони здоров'я України: офіційний веб-сайт. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/865-poshkodzhenih-ob%e2%80%99ektiv-medichnih-zakladiv-ukraini-vzhe-chastkovo-abo-povnistju-vidnovleni> (дата звернення: 03.06.2024).

⁵ Україна: тяжкі наслідки війни для закладів освіти та майбутнього дітей. Human Rights Watch: website. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2023/11/08/ukraine-wars-toll-schools-childrens-future> (дата звернення: 03.06.2024).

серпня 2024 року в базі даних проєкту зібрано дані про щонайменше 590 релігійних споруд, пошкоджених чи повністю зруйнованих під час російсько-української війни. Отримана інформація передається правоохоронним органам та Державній службі України з питань етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). Команда проєкту «Релігія в огні» співпрацює з міжнародними та українськими правозахисними організаціями та науковими інституціями академічними дослідниками релігії, медіа.

Релігійні споруди та місця поклоніння є захищеними об'єктами, відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права (МГП), тому навмисна атака на них може кваліфікуватися як воєнний злочин. Заборона здійснювати напад на релігійні споруди міститься в ст. 53 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (від 08.06.1977), Другому протоколі до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р. (від 26.03.1999) та інших джерелах. Команда проєкту «Релігія в огні» спільно з фахівцями з МГП – представниками ГО «Фонд підтримки фундаментальних досліджень», дослідила ряд кейсів, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини (умисний обстріл релігійної споруди, невибірковий обстріл із застосуванням заборонених засобів ураження та ін.)⁶. Водночас, зафіксовані й інші грубі порушення МГП, зокрема викрадення, катування, вбивства релігійних діячів, пограбування релігійних громад військовослужбовцями РФ, використання релігійних споруд із воєнною метою. Ці злочини також підпадають під ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни», відповідно до якої відкриваються провадження в межах національної системи правосуддя.

Два з половиною роки повномасштабної війни продемонстрували, що релігійна динаміка в Україні не зводиться лише до руйнувань релігійних споруд та переслідувань віруючих на окупованих територіях. Попри все релігійні організації стали частиною системи спротиву та стійкості українського суспільства. З перших днів повномасштабного вторгнення вони надають гуманітарну допомогу, підтримують Сили оборони, піклуються про вразливі категорії населення. Важливість підтримки релігійного життя для громад проявилася в тому, що значна кількість релігійних споруд, які зазнали легких пошкоджень, вже відновлені там відправляються богослужіння⁷. Поряд з цим, численні контроверсійні новини, пов'язані з релігійними організаціями (від фактів колаборації священнослужителів до фактів сприяння ухилянню від мобілізації та скандалів, пов'язаних із окремими релігійними діячами), загрожують втратою авторитету, який релігійні організації здобули в перший рік повномасштабної російсько-української війни. Так, щорічне опитування Центру Разумкова свідчить що в 2022 році Церкву (релігійні організації) вважали моральним авторитетом 49% респондентів, а не вважали – 33%,

⁶ Короткий Т., Савченко Я., Халіков Р. Чому важливо документувати воєнні злочини проти релігійних споруд і як робити це правильно. Юридична газета online: всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chomu-vazhlivo-dokumentuvati-voenni-zlochini-proti-religiynih-sporud-i-yak-robiti-ce-pravilno.html> (дата звернення: 03.03.2024).

⁷ Зокрема, за інформацією Київської обласної військової адміністрації, станом на середину 2023 року понад 10% від пошкоджених релігійних споруд області було відремонтовано, в деяких інших тривав ремонт. Польова група проєкту «Релігія в огні» також отримала інформацію про відремонтовані релігійні споруди в інших областях, хоча офіційної статистики там не ведеться.

то у 2023 році позитивно на це ж питання відповіли вже 44%, а негативно – 40%. Також збільшилася частка тих, хто не довіряє Церкві: з 19% у 2022 році до 28% у 2023⁸. Поряд із тим, менш спеціалізоване опитування Центру Разумкова продемонструвало, що якщо у березні 2024 року не довіряли Церкві 27,8% українців, то в червні цей відсоток знизився до 25,5%⁹.

Ставлення українського народу до релігійних організацій (опитування Центру Разумкова)

Команда проєкту «Релігія в огні» провела низку інтерв'ю з представниками релігійних громад різних конфесій з різних регіонів України, щоб вивчити їхній досвід та дослідити зміни у релігійних спільнотах внаслідок російсько-української війни. На основі аналізу цих інтерв'ю та додаткових джерел було виокремлено певні тенденції у житті релігійних громад, які будуть представлені в окремому розділі цього звіту.

⁸ Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf> (дата звернення: 03.03.2024).

⁹ Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r> (дата звернення: 23.07.2024).

МЕТОДОЛОГІЯ ЗБОРУ ДАНИХ

Команда проєкту «Релігія в огні» створила базу даних, інформація в якій постійно оновлюється та доповнюється впродовж двох з половиною років. У ній фіксуються випадки руйнування та пошкодження релігійних об'єктів під час бойових дій та обстрілів, а також насильницькі дії щодо релігійних діячів. Зруйновані або пошкоджені релігійні об'єкти систематизовані за хронологією і ступенем завданої шкоди, за географічним критерієм, а також за релігійною приналежністю. У базі є детальна інформація про час, місце, перебіг подій, характер та ступінь пошкодження, присутність ознак воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Повна база даних з міркувань безпеки поки що не оприлюднюється, але вона доступна за запитом для органів державної влади, правоохоронних органів, правозахисних організацій, громадських об'єднань та наукових установ.

Для широкого загалу командою проєкту був створений однойменний сайт «Релігія в огні»¹⁰, де зібрана інформація про понад 300 релігійних об'єктів, які зазнали пошкодження чи були зруйновані. На сторінках ГО «Майстерня академічного релігієзнавства» у соціальних медіа (Фейсбук¹¹, Twitter¹²) регулярно публікуються українською та англійською мовами оновлені статистичні дані про кількість пошкоджених чи зруйнованих релігійних об'єктів у вигляді інфографіки.

Методи збору інформації:

Систематичний моніторинг відкритих джерел

Польові візити

Дані внутрішнього моніторингу

Проводиться систематичний моніторинг відкритих джерел, а саме офіційних сайтів і сторінок у соціальних мережах релігійних організацій, релігійно-інформаційних ресурсів, а також військових та урядових зведень щодо пошкоджень об'єктів під час бойових дій. Регулярно команда проєкту моніторить близько 150 відкритих джерел.

Польові візити до населених пунктів, що постраждали внаслідок обстрілів та окупації, відвідування усіх релігійних споруд незалежно від конфесійної приналежності на території відвідуваного населеного пункту, верифікація інформації з відкритих джерел, протоколювання

¹⁰ Релігія в огні: вебсайт. URL: <https://uk.religiononfire.mar.in.ua/> (дата звернення: 08.07.2024).

¹¹ Офіційна сторінка ГО «Майстерня академічного релігієзнавства» у соціальній мережі «Фейсбук». URL: <https://www.facebook.com/officialmarinua> (дата звернення: 08.07.2024).

¹² Офіційна сторінка ГО «Майстерня академічного релігієзнавства» у соціальній мережі «Твітер». URL: https://x.com/Religion_Fire (дата звернення: 08.07.2024).

виявлених ушкоджень та руйнувань різного ступеню, спілкування з членами релігійних громад та свідками, здійснюють члени польової групи проєкту Руслан Халіков та Антон Лещинський.

У період між 14 травня 2022 року та 24 червня 2024 року польова група відвідала населені пункти Київщини, Чернігівщини, Житомирщини, Харківщини та Донеччини. У Київській області відвідано 61 населений пункт у Бучанському, Вишгородському, Фастівському та Броварському районах. На Чернігівщині робота польової групи проводилася у місті Чернігів та селі Лукашівка. У Житомирській області здійснено польові візити до населених пунктів Коростенського району. На Харківщині робота польової групи охопила міста Харків, Дергачі, Мерефу, Ізюм та Балаклію і кілька населених пунктів Харківського, Ізюмського й Чугуївського районів. У Донецькій області було відвідано 4 населені пункти Краматорського району. Загалом польова робота проводилася в 87 населених пунктах п'яти областей України. Під час неї було відвідано 237 релігійних об'єктів та зафіксовано наявні факти їхнього руйнування або пошкодження.

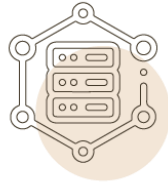

Дані внутрішнього моніторингу отримані від представників релігійних організацій, їхніх прес служб, які збирають інформацію про пошкоджені споруди у межах своєї громади чи управління. Команда проєкту співпрацює з ДЕСС, обласними державними та військовими адміністраціями, обмінюючись із ними інформацією про пошкоджені релігійні споруди.

Труднощі під час збору інформації:

Збір даних з окупованих територій

Неповна або не верифікована інформація

Ускладнення ідентифікації місця розташування релігійної споруди

Небажання спілкуватися

Збір даних з окупованих територій та тих, де ведуться активні бойові дії, обмежений для польових дослідників, а з плином часу свідчення чи загалом інформація про руйнування і пошкодження об'єктів може бути неповною або такою, що не піддається верифікації. Це також унеможлиблює представити вичерпну статистику пошкоджених та зруйнованих об'єктів вже зараз. Очікуваним є те, що після перемоги України з'явиться нова інформація про пошкодження чи руйнування, а база даних проєкту, на жаль, буде доповнена новими об'єктами.

Неповна або не верифікована інформація про пошкодження та руйнування релігійних споруд спричинена нерівномірністю висвітлення на офіційних ресурсах різних релігійних організацій України (одні пишуть багато і детально, інші – оминають тему війни та її наслідків для релігійних громад). Часто легкі пошкодження релігійних споруд не беруться до уваги взагалі і жодним чином не фіксуються. Такі пошкодження усуваються релігійною громадою самотужки, без попередньої фіксації та документування факту пошкодження споруди внаслідок дій російської армії.

Ідентифікація місця розташування релігійної споруди та визначення його координат є важливим етапом документування пошкоджень. Проблема з ідентифікацією місця проявила цілу низку складнощів як юридичного, так і практичного виміру. Наприклад, інколи офіційна юридична адреса, за якою зареєстрована релігійна організація, відрізняється від фактичного місця проведення культових дій, яку неможливо знайти у відкритих джерелах. Ця проблема стосується релігійних споруд на територіях медичних закладів, навчальних установ чи у невеликих селах тощо, а також визначення адрес «малих» споруд культового призначення (як то каплиці, придорожні хрести тощо).

Небажання спілкуватися з командою проєкту «Релігія в огні»: важливою частиною роботи польової групи є також збір свідчень та проведення інтерв'ю з тими, хто були свідками пошкодження або руйнування релігійних споруд, однак, з різних причин, люди відмовляються згадувати пережите. Коли команда проєкту зверталась до потенційних респондентів щодо інтерв'ю про зміни у релігійних громадах внаслідок російсько-української війни, деякі релігійні лідери відмовлялися у розмові. Вони вважали небезпечним розповідати про власну громаду і тим самим привертати увагу до її діяльності, бо це може стати приводом російському агресору нападати на громаду фізично або переслідувати її юридично.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

Згідно із результатами моніторингу відкритих джерел, станом на 24 серпня 2024 року пошкоджено або зруйновано щонайменше 590 культових споруд: храмів, мечетей, синагог, каплиць, молитовних будинків, залів Царств, кладовищ, меморіальних знаків та духовних навчальних закладів. Варто зазначити, що станом на 24 лютого 2023 року таких споруд було 415¹³.

Оскільки використана методологія збору інформації передбачає аналіз здебільшого відкритих джерел, ці дані не є вичерпними. Позаяк значна частина пошкоджених об'єктів знаходиться на окупованих територіях, що унеможлиблює доступ до них команди проєкту «Релігія в огні». Окрім того, інформація про деякі зруйновані храми з'являється на сторінках окремих єпархій у соцмережах значно пізніше, аніж вони були пошкоджені. Цей факт дозволяє припустити, що вірогідно зруйнованих або пошкоджених будівель, які належать до релігійних громад або використовуються ними, значно більше, ніж наразі відомо.

Повністю зруйнованими є 46 споруд, важких пошкоджень зазнали 88 об'єктів. Обидва типи руйнувань унеможлиблюють подальше використання споруд з релігійною метою без подальшого капітального ремонту. Більшість релігійних об'єктів зазнали середніх та легких пошкоджень: 382 об'єкти. Про 18 об'єктів інформація щодо масштабів руйнувань наразі відсутня.

Ступінь пошкодження релігійних споруд

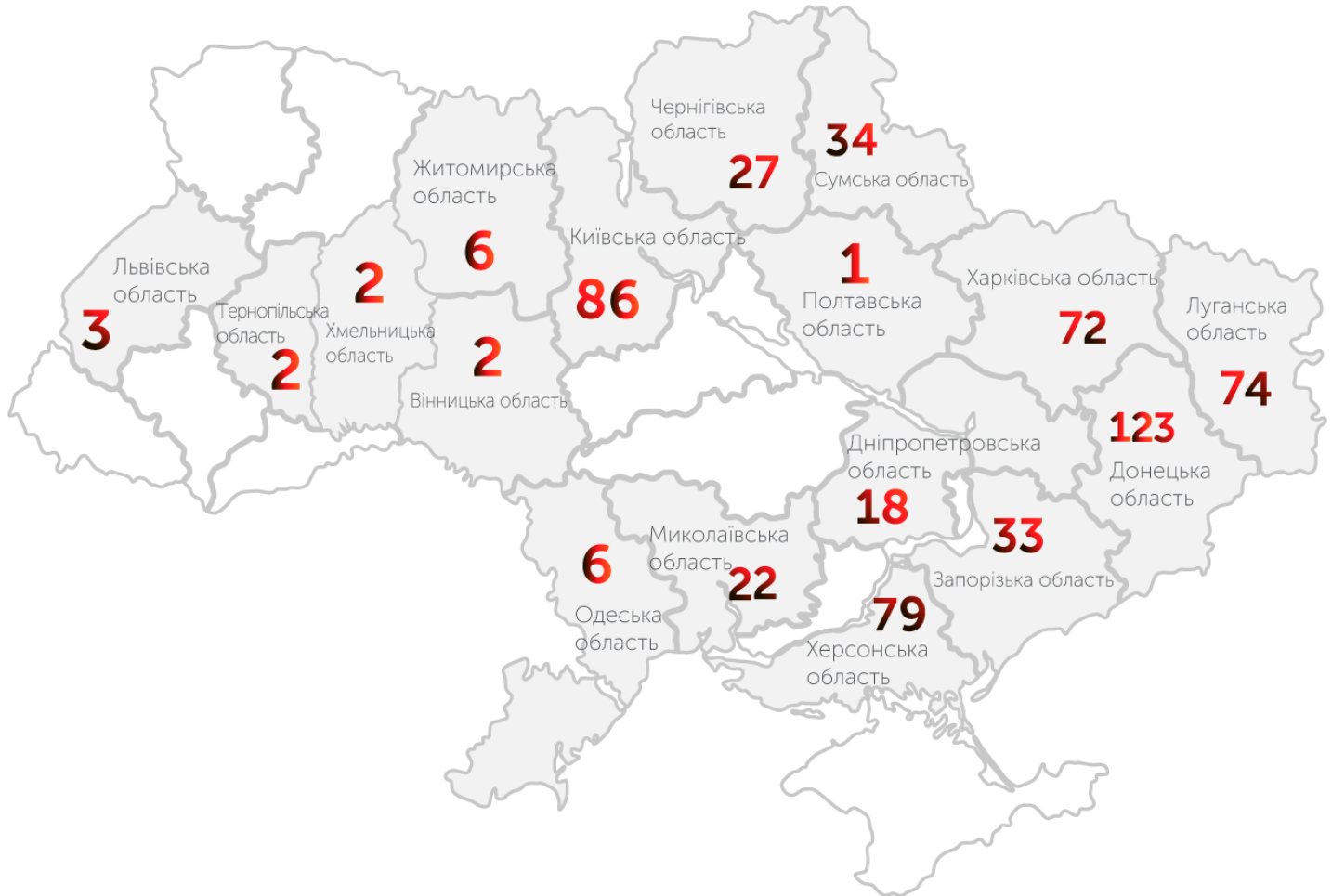

* кількість споруд

¹³ Басаурі Зюзіна Анна Марія, Лещинський Антон, Нікіфоров Карен, Підгорна Лілія, Севаст'янів Уляна, Фенно Ірина, Халіков Руслан. *Релігія в огні: звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження та руйнування релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну*. Київ, 2023. С.13. URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Religion-on-Fire-report-2023-UKR.pdf>. (дата звернення: 17.07.2024).

Найбільша кількість релігійних споруд, а саме 123 об'єктів пошкоджена або зруйнована в Донецькій області, від 72 до 86 об'єктів команда проекту задокументувала у Харківській, Луганській, Херсонській і Харківській областях. Окремі пошкоджені об'єкти розташовані також у Дніпропетровській, Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Львівській, Одеській, Полтавській, Тернопільській, Миколаївській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

Пошкоджені чи зруйновані релігійні споруди України

Серед релігійних конфесій найбільша кількість культових споруд, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок російської військової агресії, належить Українській православної церкві (310 або 53,4%). Ще 171 споруда належать протестантським релігійним громадам, з яких 77 – зали Царств Свідків Єгови. 53 храми належать Православній церкві України. Ще 15 об'єктів відносяться до юдаїзму, 9 – до Римо-католицької церкви, по 7 – до Української греко-католицької церкви та мусульманських громад і 2 – до Міжнародного товариства свідомості Крішни.

Зруйновані та пошкоджені релігійні об'єкти внаслідок війни з РФ

	Православні (УПЦ (МП))	310		Мусульманські	7
	Православні (ПЦУ)	53		Юдейські	15
	Греко- і римо католицькі	16		Духовні навчальні заклади	9
	Протестантські	171		Споруди інших релігій	9

Непоправної шкоди російське вторгнення завдало і матеріальному культурному надбанню України, серед якого чільне місце посідають культові пам'ятки архітектури. Наприклад, постраждав найстаріший з існуючих кам'яних храмів Харківщини – Спасо-Преображенський собор в Ізюмі, збудований у 1684–1685 роках¹⁴, один з найдавніших храмів Донеччини - храм в ім'я святого мученика Георгія Побідоносця в Олександро-Шультиному, зведений у 1822 році¹⁵.

Дані моніторингу свідчать про значний вплив наслідків воєнних дій на території України саме на релігійні меншини. Ці громади є чисельно невеликими і, здебільшого, їхня фінансова спроможність також є незначною. Коли у релігійної громади руйнується єдина споруда, де вони проводили богослужіння, то ця громада перестає збиратися і припиняє своє функціонування (як сталося з громадою караїмів у Харкові). Міграція також негативно впливає на релігійні спільноти. І знову найвідчутніше її наслідки відображаються на релігійних меншинах, адже й так малочисельні громади із переселенням своїх вірян на інші території України або за її межами, не мають можливості відновити свою діяльність.

¹⁴ Знищена краса: храми Ізюмщини. Слобідський край URL: <https://www.slk.kh.ua/news/khronograf/znisena-krasa-hrami-izumsini.html> (дата звернення: 01.08.2024).

¹⁵ На Донеччині у результаті обстрілу пошкоджено древній Георгіївський храм УПЦ. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. URL: <https://news.church.ua/2023/09/06/na-donechchini-u-rezultati-obstrilu-poshkodzheno-drevnij-georgijivskij-xram-upc/#2024-04-01> (дата звернення: 01.08.2024).

ЯК ПОВНОМАСШТАБНА
ВІЙНА ВПЛИВАЄ НА
ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ
ГРОМАД

Окрім збору інформації щодо пошкоджених та зруйнованих релігійних об'єктів з відкритих джерел, команда проєкту «Релігія в огні» з листопада 2022 року записує інтерв'ю з релігійними лідерами та представниками релігійних громад¹⁶. Ці інтерв'ю допомагають зрозуміти та зафіксувати не лише кількісні показники руйнувань, яких зазнає релігійний ландшафт України, але й зміни, що відбуваються у релігійних громадах.

Наявні у інтерв'ю запитання можна умовно поділити на три блоки: про стан та функціонування релігійної громади до повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, про дії керівництва громади та її вірян під час перших днів, місяців війни та про зміни в громадах, до яких призвела війна.

Найочевиднішим фактором зміни динаміки у релігійних громадах є міграція, спричинена окупацією та військовими діями на територіях України. Важливо відмітити, що цей фактор впливає на зміни в релігійних громадах не тільки в Україні, але і в сусідніх європейських країнах. Дещо менший, але все ж помітний в усьому світі вплив релігійної міграції з України. Згідно з матеріалами, зібраними громадянською мережею «Опора» з кількох різних джерел, з початку повномасштабного вторгнення з України поїхало від 5 млн до 8 млн осіб¹⁷. Найбільше українських громадян, що виїхали під час російсько-української війни, тепер проживають у Польщі, Німеччині та США. Мігранти не тільки намагаються адаптуватися до нових умов, але й часто продовжують зберігати власну культуру, в тому числі й релігію. Ця тенденція призвела до створення за кордоном нових релігійних громад, які складаються з українських біженців. За свідченням протоієрея Константинопольського Патріархату Володимира Мельничука, за два роки війни УПЦ (МП) відкрила в Європі біля 100 нових парафій¹⁸. У деяких країнах також виникають громади з парафіян ПЦУ, але в статусі капеланських місій, оскільки ПЦУ має обмеження в праві створювати громади в діаспорі.

Зовнішня і внутрішня міграція

Зовнішня міграція
Від 5 до 8 млн українців поїхали за межі України

Внутрішня міграція
Біля 5 млн українців мають статус внутрішньо переміщених осіб

¹⁶ Майстерня академічного релігієзнавства: офіційний сайт. URL: <https://www.mar.in.ua/blog-page-ua/> (дата звернення: 06.08.2024).

¹⁷ Кількість українців та їх міграція за кордон через війну — дослідження Громадянської мережі ОПОРА. Опора: офіційний сайт. URL: <https://www.oporaua.org/viyana/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherез-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791#%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF> (дата звернення: 06.08.2024).

¹⁸ Глуховський М. Полювання за вірянами, або Неймовірні пригоди московських священників в Італії. Главком: онлайн медіа. URL: <https://glavcom.ua/interviews/poljuvannja-za-virjanami-abo-nejmovirni-prihodi-moskovskikh-svjashchennikiv-v-italiji-994307.html> (дата звернення: 06.08.2024).

Одним з прикладів організації нової релігійної громади з українців в Німеччині стала православна громада в Берліні. За словами отця Дмитра Дзяевича, це була ініціатива керівництва УПЦ (МП), але лише наявність священників та вірян уможливила створення такої громади. Спочатку парафії дозволили проводити недільні богослужіння в католицькому храмі Кріскьоніг, згодом парафія могла служити в іншому католицькому храмі в центрі Берліна – Міхалкірхе. Перша служба відбулася 7 січня 2024 року, на Різдво і налічувала біля 500 осіб. Недільні богослужіння відвідують близько 150 віруючих, переважна більшість яких (60%) є мігрантами з України, які проживають в Берліні з 2022 року¹⁹.

Якщо створення нових релігійних громад за кордоном можна вважати позитивним явищем, адже воно збагачує релігійну палітру інших держав, а також надає можливість для задоволення релігійних потреб українців за кордоном, то міграція також призвела й до негативних наслідків для релігійних громад України, які є нечисленними. Через військові дії віруючі маленьких релігійних громад поїхали за кордон і громади повністю припинили свою діяльність. Наприклад, так сталося із караїмської громадою міста Харків²⁰.

Окрім міграції за кордон, близько 5 млн людей в Україні мають статус внутрішньо переміщених осіб²¹. Для релігійного ландшафту України – це означає, що з певних територій (Схід та окуповані регіони) зникають деякі релігійні громади, а на інших територіях (великі міста у Центрі та на Заході України) існуючі громади поповнюються новими членами або замінюють тих вірян, які поїхали за кордон.

Внутрішня міграція також впливає на зміну демографічного складу багатьох релігійних громад України. Віруючі, які покинули Східні області України, долучилися до релігійних громад Центральної та Західної України. Так, наприклад, громади консервативного юдаїзму в Одесі та Чернівцях зараз складаються здебільшого із переселенців зі Сходу України²². Очевидним також є припущення про те, що релігійні громади на окупованих територіях або там, де ведуться активні бойові дії, складаються переважно з людей похилого віку, оскільки більшість вірян середнього віку та молоді покинули свої місця проживання.

На сьогоднішній день маємо найменше інформації про діяльність релігійних громад на окупованих територіях. Відома репресивна політика російської окупаційної влади щодо «нетрадиційних» релігійних громад (наприклад, Свідки Єгови, послідовники Саїда Нурсі), але

¹⁹ Нікіфоров К. "Окупанти сподівалися, що церква зустрине їх із розпростертими обіймами, але їхні очікування не справдилися", – отець Дмитро Дзяевич. Інтерв'ю. Майстерня академічного релігієзнавства: вебсайт. URL: <https://www.mar.in.ua/%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bf%d0%b0%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d1%81%d0%bf%d0%be%d0%b4%d1%96%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d1%81%d1%8f-%d1%89%d0%be-%d1%86%d0%b5%d1%80%d0%ba%d0%b2%d0%b0-%d0%b7%d1%83%d1%81%d1%82/> (дата звернення: 16.06.2024).

²⁰ Приватна розмова з представником караїмської громади України, архів проекту "Релігія в огні".

²¹ Кількість українців та їх міграція за кордон через війну — дослідження Громадянської мережі ОПОРА. Опора: вебсайт. URL:

<https://www.oporaua.org/viyina/kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791#%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF> (дата звернення: 16.06.2024).

²² Gascon Barbera M. Many Ukrainian Jews Have Left over 2 Years of War. Many Others Are Still Invested in Their Local Communities. J. (blog). URL: <https://jweekly.com/2024/03/19/many-ukrainian-jews-have-left-over-2-years-of-war-many-others-are-still-invested-in-their-local-communities/> (дата звернення: 20.06.2024).

переслідувань також зазнають і представники ПЦУ та УГКЦ. Один із найвідоміших випадків полону та катування Сергія Чудиновича, священника з Херсона, який після вимушеної згоди співпрацювати з окупантами втік до Києва. Він розповів, що за його громадою ПЦУ та ним особисто вівся постійний нагляд російською окупаційною владою. Людей залякували і, зрозуміло, що в таких умовах релігійна громада не могла нормально функціонувати. У середині 2022 року він зазначав, що продовжує онлайн-богослужіння для підтримки контактів між віруючими: «Я збираю свою громаду, яка зараз поїхала з Херсона (ті, хто реально ходив до нашого храму в Херсоні), а ще є парафіяни, які онлайн дивляться літургію та приєднані до нашої громади в Північній Ірландії, в Норвегії, у Нідерландах, у Німеччині, у Словаччині кілька чоловік, Чехії, Туреччині, Іспанії, Італії»²³.

За інформацією Департаменту релігійної свободи «Місії Євразія», «у період осені-зими 2022–го й навесні 2023 року майже всі неправославні церкви на окупованій території були позбавлені права проводити богослужіння». Але на окупованих територіях релігійні лідери продовжували свою діяльність підпільно, відтак окупаційна влада почала переслідувати релігійних лідерів. Автори звіту, підготовленого «Місією Євразія», посилаючись на видання «Верстка», пишуть про 43 випадки цілеспрямованого переслідування священнослужителів²⁴.

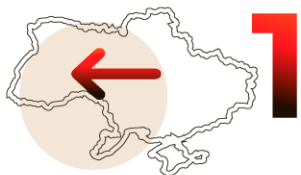
Іншою важливою, на наш погляд, зміною у діяльності релігійних громад є їхня усвідомлена українська самоідентифікація. Це проявляється не тільки в переході вірян на українську мову в повсякденному спілкуванні, але й у зміні мови богослужінь з російської на українську. Наприклад, єврейська громада України, крім традиційного використання івриту, часто послуговувалася російською мовою під час богослужінь, але в 2023 році було вперше перекладено Пасхальну Гагаду українською мовою²⁵.

²³ Самохвалова Л. Сергій Чудинович, священник ПЦУ. Катуючи мене, росіяни говорили: «Ну ти зрозумів, що твій Христос – фігня?..». Інтерв'ю. Укрінформ: новинний сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3507524-sergij-cudinovic-svasennik-pcu.html#google_vignette (дата звернення: 16.06.2024).

²⁴ Брицин М., Васін М. Віра під вогнем: досліджуючи релігійну свободу в умовах війни в Україні / Франклін, Теннессі, США: Місія Євразія, 2023. – 28 с. URL: <https://missioneurasia.org/wp-content/uploads/2024/01/2023.12-Mission-Eurasia-report-on-Ukraine-UKR-A4-web-version.pdf> (дата звернення: 16.06.2024).

²⁵ Михайлов Д. Текст Пасхальної Гагади вперше переклали українською мовою з івриту. Суспільне Новини: інтернет-видання. URL: <https://suspilne.media/412521-tekst-pashalnoi-gagadi-vperse-pereklali-ukrainskou-movou-z-ivritu/> (дата звернення: 24.06.2024).

Зміни в діяльності релігійних громад

Міграція (внутрішня та зовнішня):

1. Руйнує малочисельні релігійні громади.
2. Сприяє створенню нових релігійних громад на інших територіях.
3. Змінює демографічний склад громад.

Переслідування релігійних організацій на окупованих територіях

1. Закриття релігійних організацій.
2. Підпільне функціонування релігійних організацій.
3. Переслідування релігійних лідерів певних релігійних конфесій.

2

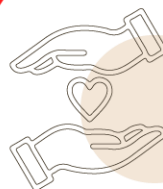
Посилення української самоідентифікації релігійних громад

1. Перехід православних громад від УПЦ до ПЦУ.
2. Перехід на українську мову богослужінь.

Посилення гуманітарної, соціальної та психологічної діяльності

1. Активна гуманітарна допомога віруючим та всім, хто її потребує.
2. Програми для соціалізації віруючих.
3. Програми психологічної підтримки віруючим.

4

Одним із аспектів прояву української самоідентифікації православних вірян є перехід громад від УПЦ (МП) до ПЦУ. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну до ПЦУ перейшло 630 громад, але потрібно розуміти, що це лише юридичний аспект переходу, адже іноді за юридичною особою релігійної громади може не бути групи вірян²⁶. Але, за даними соціологічного дослідження, проведеного у 2023 році Центром Разумкова, кількість прихильників ПЦУ зростає: 2020 – 20%, 2021 – 24%, 2022 – 36%, 2023 – 42%. А кількість тих, хто відносить себе до вірних УПЦ (МП), після повномасштабного вторгнення зменшилась з 13% у 2021 році до 6% у 2023²⁷. Цікаво, що у дослідженні Центру Разумкова за 2022 рік відмічено, що “належність до певної церкви не є водночас належністю до релігійної громади”, адже серед вірних УПЦ (МП) лише 41% засвідчили членство у громаді, а в ПЦУ – 30%²⁸.

Адаптуючись до умов війни, релігійні громади посилили власну гуманітарну, соціальну та психологічну діяльність, яку вони виконували й до повномасштабного вторгнення. Але додалися нові види діяльності, наприклад допомога військовим у вигляді автомобілів, квадрокоптерів чи приладів нічного бачення шляхом збирання пожертв серед вірян. Суттєво допомагають і релігійні громади з-за кордону, особливо, що стосується матеріального забезпечення.

Більшість релігійних лідерів, з якими спілкувалася команда проекту «Релігія в огні», розповіли про актуалізацію гуманітарної діяльності у перші місяці війни, коли люди потребували найголовнішого – їжі та медикаментів. Згодом, релігійні громади почали відкривати власні «пункти незламності», в яких віряни могли перебувати під час повітряних тривог, підзарядити гаджети, отримати паливо тощо. Багато релігійних громад також почали пропонувати своїм вірянам послуги психологів. Церква Ісуса Христа Святих Останніх днів (ЦІХСОД) ще під час пандемії COVID-19 розробила посібник «Емоційна витривалість», який базується на священних текстах, а також має психологічну компоненту. ЦІХСОД проводить тренінги для власних прихожан як користуватись цим посібником, і вони допомагають один одному подолати складні емоційні виклики²⁹.

²⁶ Гірна Д. Переходи в ПЦУ. Історична правда: інтернет-видання. URL:

<https://www.istpravda.com.ua/columns/2024/01/5/163523/> (дата звернення: 02.08.2024).

²⁷ Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (листопад 2023 р.). Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-reliiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2023r> (дата звернення: 16.08.2024).

²⁸ Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2023. Інформаційні матеріали підготовлені в рамках діяльності Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин”. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Reliqiya-F.pdf> (дата звернення: 03.06.2024).

²⁹ Басаурі Зюзіна А. М. «Емоційні підтримка і живлення також є служінням», – Катерина Сердюк. Інтерв'ю. Майстерня академічного релігієзнавства: вебсайт. URL:

<https://www.mar.in.ua/%d0%b5%d0%bc%d0%be%d1%86%d1%96%d0%b9%d0%bd%d1%96-%d0%bf%d1%96%d0%b4%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%bc%d0%ba%d0%b0-%d1%96-%d0%b6%d0%b8%d0%b2%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f-%d1%82%d0%b0%d0%ba%d0%be%d0%b6/> (дата звернення: 08.07.2024).

Про зміну фокусу діяльності релігійних громад свідчать не тільки інтерв'ю із релігійними лідерами, але й опитування громадської думки. Згідно з дослідженням Центру Разумкова, респонденти серед першочергових завдань релігійних громад під час війни бачать надання психологічної допомоги, допомогу ЗСУ та допомогу у вирішенні соціальних та матеріальних потреб громадян. Більше 40% громадян України знають про випадки, коли релігійні громади допомагали ЗСУ, надавали прихисток біженцям або допомагали їм матеріально: «54% членів релігійних громад відповідають, що отримували під час війни від релігійної громади, до якої вони належать, моральну підтримку, 47% – психологічну підтримку, 22% – матеріальну підтримку»³⁰.

Також неодноразово релігійні лідери під час інтерв'ю згадували випадки об'єднання зусиль між кількома релігійними громадами, або між релігійними громадами та благодійними організаціями. Наприклад, після відходу російських військ з Чернігівщини (початок квітня 2022 року) священник УГКЦ отець Роман Гридковець почав співпрацювати з фондами «Карітас Україна» та «Дон Калабрія Україна». Він особисто отримував і роздавав людям продукти та гігієнічні набори у каплиці. На Чернігівщині фонд «Карітас Україна» почав діяти офіційно лише з жовтня 2022 року. Вони роздавали місцевому населенню опалювальні прилади, продукти харчування, одяг, а також надають психологічну допомогу³¹.

Багато релігійних організацій не припиняли своєї діяльності після повномасштабного вторгнення, перевівши богослужіння та зустрічі в онлайн формат. Після пандемії COVID-19 багато громад та віряни оволоділи базовими навичками використання технологій для проведення онлайн-богослужінь та зібрань, відтак, як тільки почалися масштабні бойові дії, деякі громади повернулись до цього формату. Деякі з них з часом повернули оффлайн богослужіння, інші продовжують функціонувати онлайн, що, звичайно, не може повноцінно замінити спілкування між релігійними лідерами та вірянами, а також між самими вірянами. Переходу в онлайн-діяльність посприяла також фізична відсутність релігійних лідерів в Україні. Наприклад, в перші дні війни Україну покинула єдина жінка-рабин Юлія Гріс, яка очолювала громаду прогресивного юдаїзму в Одесі³². Наскільки відомо команді проєкту «Релігія в огні»,

³⁰ Війна і церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. (інформаційні матеріали). Сайт Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. С. 106. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf (дата звернення: 08.07.2024).

³¹ Фенно І. "Вірю, що Бог чомусь захотів, щоб я був тут..." – отець Роман Гридковець. Інтерв'ю. Майстерня академічного релігієзнавства: вебсайт. URL: <https://www.mar.in.ua/%d0%b2%d1%96%d1%80%d1%8e-%d1%89%d0%be-%d0%b1%d0%be%d0%b3-%d1%87%d0%be%d0%bc%d1%83%d1%81%d1%8c-%d0%b7%d0%b0%d1%85%d0%be%d1%82%d1%96%d0%b2-%d1%89%d0%be%d0%b1-%d1%8f-%d0%b1%d1%83%d0%b2-%d1%82/> (дата звернення: 08.07.2024).

³² Gera V. Ukraine's Sole Woman Rabbi Escapes Odesa as Key Strategic City Prepares for Battle. The Times of Israel: official website. URL: <https://www.timesofisrael.com/ukraines-sole-woman-rabbi-escapes-odesa-as-key-strategic-city-prepares-for-battle/> (дата звернення: 18.07.2024).

Юлія Гріс регулярно проводить онлайн-богослужіння для двох реформістських громад України у Києві та Одесі.

Серйозною загрозою для майбутнього українських релігійних організацій загалом, та релігійних меншин зокрема, є вимушена перерва в роботі релігійних освітніх закладів. Українська Євангельська семінарія, яка потрапила в окупацію в селі Березівка Київської області, відновила свою діяльність лише у лютому 2023³³. Дитячі ж освітні програми надзвичайно важко відновити, адже ніхто не може гарантувати безпеку дітей, оскільки російські війська мало не щодня атакують українські території дронами та ракетами.

³³ «Одним примірником української Біблії росіяни, мабуть, собаку дратували», – Андрій Швед – Майстерня академічного релігієзнавства.” Accessed April 29, 2024.

<https://www.mar.in.ua/%d0%be%d0%b4%d0%bd%d0%b8%d0%bc-%d0%bf%d1%80%d0%b8%d0%bc%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%d0%be%d0%bc-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be%d1%97-%d0%b1%d1%96%d0%b1%d0%bb/>

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВИСНОВКИ

За 33 роки незалежності України на її території сформувалась унікальна релігійна мережа, де толерантно співіснують найрізноманітніші релігії та релігійні конфесії.

Після окупації РФ Криму, на півострові значно скоротилася кількість зареєстрованих релігійних організацій, а деякі релігійні осередки як от ПЦУ, взагалі припинили свою роботу. На тимчасово окупованих територіях України де-факто діє російське законодавство, яке дозволяє функціонувати лише офіційно визнаним церквам та об'єднанням, зокрема у 2022 року релігійна спільнота «Свідки Єгови», яка заборонена в Росії, була визнана екстремістською організацією. З того часу і в Криму, і на окупованих територіях Донецької та Луганської областей розпочались регулярні арешти та відправлення до колоній представників громади звинувачених у екстремізмі чи його фінансуванні.

Ще з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну багато організацій та інституцій почали фіксувати і документувати воєнні злочини. Відтак, ГО «Майстерня академічного релігієзнавства» започаткувала проєкт «Релігія в огні», покликаний документувати факти пошкодження та руйнування релігійних об'єктів на території України. У межах цього проєкту створено базу даних, інформація в якій постійно оновлюється та доповнюється. Також було створено однойменний сайт, де представлено частину зібраної інформації.

Міжнародне гуманітарне право наголошує на особливому ставленні до релігійних споруд з боку воюючих сторін, адже атака на них може кваліфікуватися як воєнний злочин. Проєкт «Релігія в огні» зафіксував кілька випадків умисного обстрілу релігійних споруд, невибіркового обстрілу із застосуванням заборонених засобів ураження тощо, але поряд з цим, також зафіксовано й інші грубі порушення міжнародного гуманітарного права та законів введення російськими військами.

Для створення бази даних пошкоджених та зруйнованих релігійних об'єктів команда проєкту «Релігія в огні» систематично моніторить більше 150 відкритих джерел, а також провела низку польових візитів у населені пункти Київської, Житомирської, Чернігівської, Харківської та Донецької областей для фіксації випадків пошкодження та руйнування релігійних споруд, а також використовує дані внутрішнього моніторингу релігійних організацій.

Під час збору інформації команда проєкту «Релігія в огні» стикається з наступними труднощами: неможливість збору даних на окупованих територіях, неповна або не верифікована інформація, що подається у відкритих джерелах, неможливість точної ідентифікації місця розташування релігійної споруди, а також небажання релігійних представників спілкуватися з командою проєкту на теми пов'язані із війною.

За результатами моніторингу відкритих джерел, станом на 24 серпня 2024 року пошкоджено або зруйновано щонайменше 590 культових споруд. Повністю зруйнованими 46 споруди, важких пошкоджень зазнали 88 об'єктів. Найбільшу кількість релігійних споруд (123) пошкоджено або зруйновано в Донецькій області, від 72 до 86 пошкоджених об'єктів команда проєкту задокументувала у Харківській, Луганській, Херсонській і Київській областях. Найбільша кількість пошкоджених релігійних споруд належить Українській православної церкві (310, або 53,4%).

Упродовж двох з половиною років повномасштабного вторгнення Росії в Україну релігійні громади зазнали значних змін на різних рівнях свого функціонування. У результаті проведених інтерв'ю із релігійними лідерами різних конфесій, команда проєкту «Релігія в огні» виділила наступні зміни, як найхарактерніші для сучасного етапу розвитку релігійних громад в Україні:

Міграція (внутрішня та зовнішня), яка, з одного боку руйнує малочисельні релігійні громади на певних територіях, а з іншого – сприяє створенню нових релігійних громад за межами України. Міграція також впливає на зміну демографічного складу багатьох релігійних громад: деякі громади «старіють», а інші навпаки «молодшають».

- а) Переслідування деяких релігійних організацій на окупованих територіях.
- б) Посилення української самоідентифікації релігійних громад, що проявляється, наприклад, у переході громад від УПЦ (МП) до ПЦУ, або у переході на українську мову богослужінь.
- в) Посилення гуманітарної, соціальної та психологічної діяльності. Якщо в перші місяці війни громади активно долучилися до розподілу гуманітарної допомоги своїм віруючим та всім потребуючим, то з часом багато громад почали створювати програми для соціалізації внутрішньо переміщених вірян, а також програми психологічної підтримки і для вірян, і для військових та їх сімей. Щодо останньої категорії населення така підтримка зараз є гострою необхідністю.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

- 1. Документування.** Порушення міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини проти релігійних спільнот України наявні, а з кожним місяцем кількість пошкоджених і зруйнованих релігійних споруд зростає. Органи державної влади на чолі з Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, а також правоохоронні органи, організації громадянського суспільства та міжнародні правозахисні організації мають продовжувати документування воєнних злочинів та інших порушень МГП, щоб у майбутньому притягнути винних до відповідальності.
- 2. Відновлення.** Уповноважені органи державної влади спільно з організаціями громадянського суспільства та міжнародними партнерами повинні створити механізми відновлення зруйнованих релігійних споруд, скласти орієнтовний кошторис для залучення донорських коштів до відбудови зруйнованих споруд і відновлення нормального функціонування релігійних громад. Держава повинна взяти лідерство у відновленні пошкоджених пам'яток національного та регіонального значення, а також сприяти громадам у відбудові релігійних споруд, які не мають спеціального охоронного статусу.
- 3. Інформування.** Інформування міжнародної спільноти про реальну ситуацію із релігійною свободою на вільних та окупованих територіях України, а також в РФ, повинне здійснюватися як державою та її представництвами у світі, так і громадянським суспільством, правозахисними організаціями, українськими медіа, і, перш за все, релігійними організаціями. Чи не найважливіше, що можуть робити сьогодні релігійні лідери та віруючі – це свідчити перед міжнародною спільнотою про свій досвід релігійної свободи в Україні. Адже слова релігійних авторитетів, сказані перед їхніми одновірцями у різних куточках світу, можуть протистояти російській пропаганді, висвітлювати ситуацію щодо руйнування храмів, переслідування вірян на окупованих територіях і спробою РФ знищити релігійні свободи та різноманіття в Україні. Зі свого боку держава повинна сприяти релігійним діячам у їхній адвокаційній діяльності, надавати можливість відвідувати різні країни та отримувати доступ до міжнародних медіа.
- 4. Підтримка релігійних меншин.** Хоча всі релігійні спільноти України перебувають у небезпеці під час війни, релігійні меншини залишаються найбільш вразливими та мають додаткові специфічні потреби. Зокрема, це стосується спільнот, які в мирний час мали право на альтернативну (невійськову) службу, але опинилися під час дії воєнного стану перед загрозою втрати власної ідентичності та суспільним осудом. Обов'язком держави, на який звертають увагу також і міжнародні інституції, є захист прав релігійних меншин. Важливо фіксувати воєнні злочини та завдані військами країни агресора збитки релігійним

меншинам. У довгостроковій перспективі держава, громадські, правозахисні, міжнародні гуманітарні організації повинні сприяти якісному відновленню діяльності громад релігійних меншин.

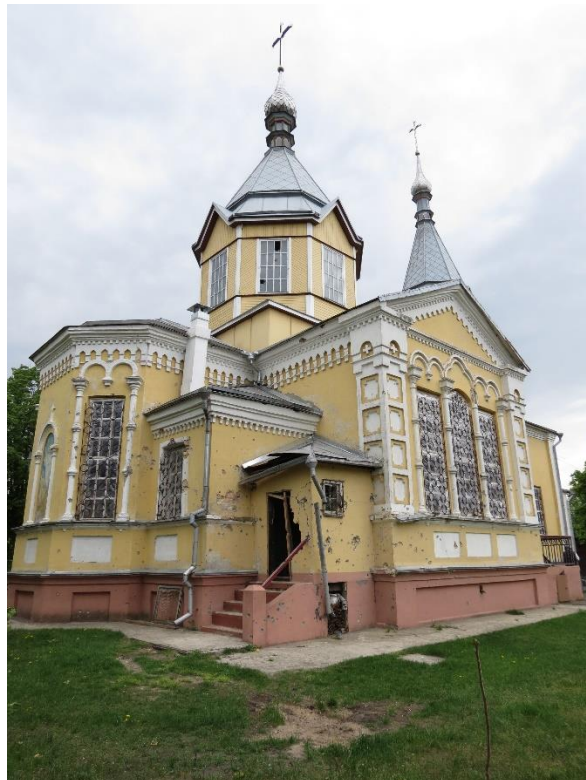
5. **Санкції.** Практично усі релігійні лідери в РФ підтримали воєнні дії на території України, закликають до продовження бойових дій, а іноді безпосередньо заохочують знищувати українців та все, що пов'язане із українською ідентичністю. Російські релігійні діячі та наближені до них громадські організації беруть участь у незаконних депортаціях українських громадян, зокрема дітей, до РФ, та їх незаконному усиновленні. Такі діячі мають бути піддані санкціям та кримінальним провадженням, щоб унеможливити просування ними позицій російського політичного керівництва за кордоном

ФОТОДОКАЗИ
РОСІЙСЬКИХ ВОЄННИХ
ЗЛОЧИНІВ

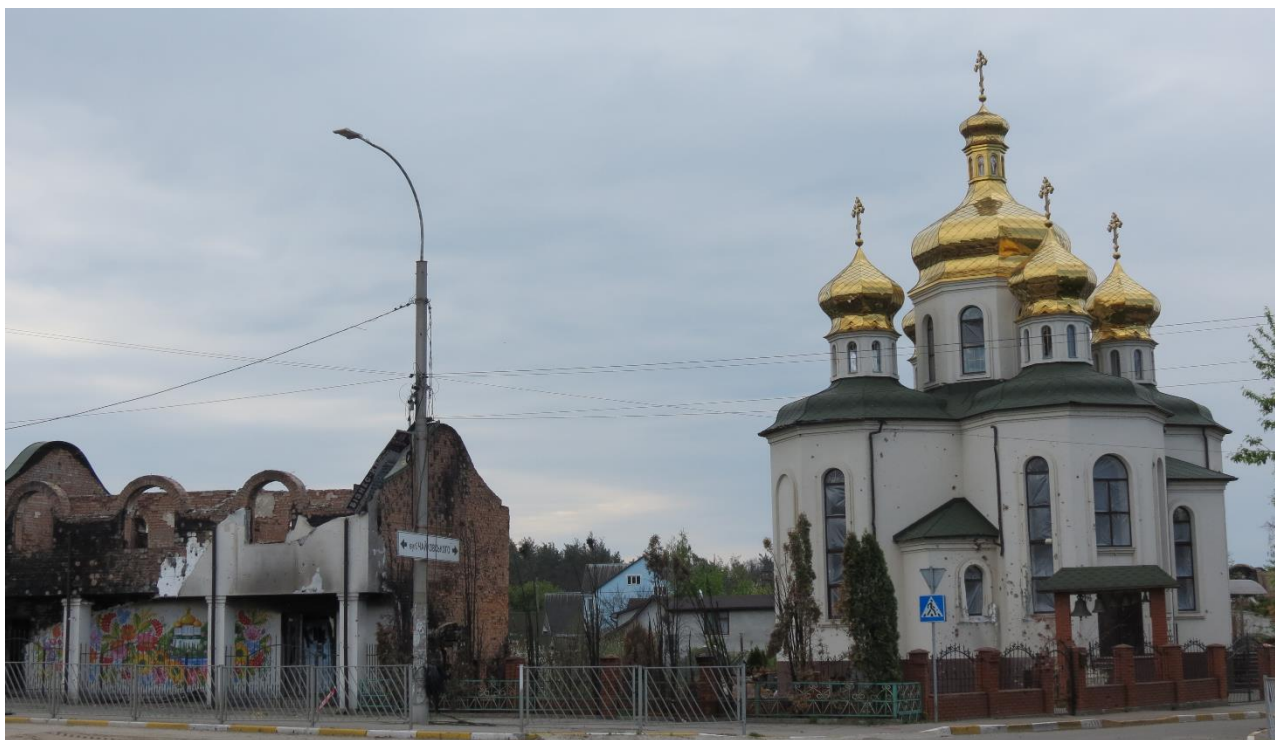
Українська православна церква (МП)

Зруйнована каплиця Архистратига Михаїла, м. Чернігів. Фото Руслана Халікова, 25 вересня 2022.

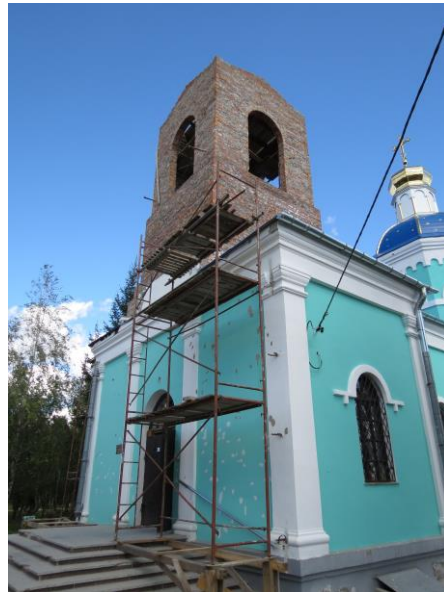
Свято-Троїцька церква, м. Ірпінь (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 14 травня 2022.

Свято-Георгіївська церква, м. Ірпінь, район Романівка (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 14 травня 2022.

Переносний вівтар для богослужінь на фоні сплюндрованого інтер'єру Вознесенської церкви, с. Лукашівка (Чернігівська обл.). Фото Руслана Халікова, 25 вересня 2022

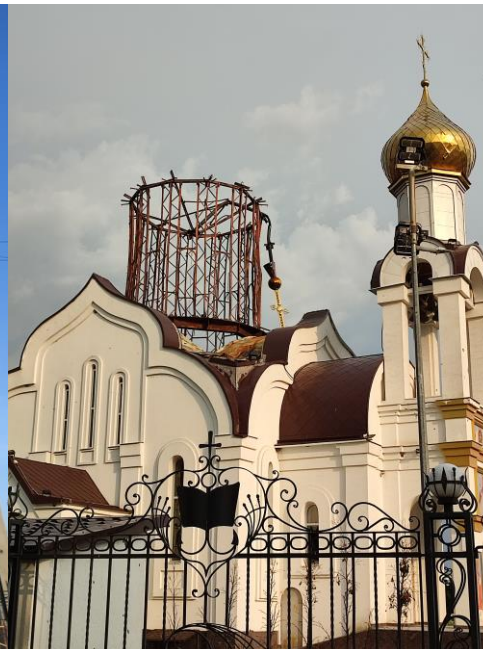
Частково відбудована башта дзвіниці храму св. Феодосія, м. Чернігів. Фото Руслана Халікова, 25 вересня 2022.

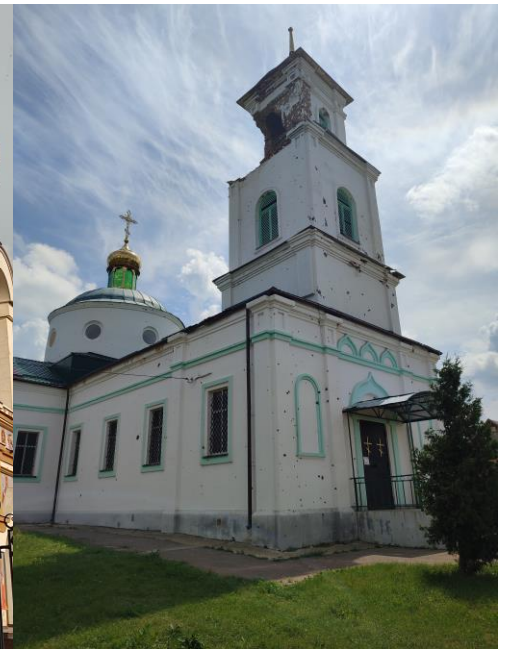
Напівзруйнована церква Різдва Пресвятої Богородиці, с. В'язівка (Житомирська обл.). Фото Антона Лещинського, 27 листопада 2022.

Розстріляна надбрамна дзвіниця церкви Різдва Пресвятої Богородиці, с. Ясногородка (Київська обл.). Фото Антона Лещинського, 4 грудня 2022.

Зруйнований барабан головного куполу храму святих мучениць Віри, Надії, Любові та матері їх Софії, селище Старий Салтів (Харківська обл.). Фото Антона Лещинського, 23 червня 2023.

Свято-Троїцький храм, с. Гракове (Харківська обл.). Фото Антона Лещинського, 25 червня 2023.

Розстріляна меморіальна каплиця при Храмі великомучениці Параскеви, с. Дружня (Київська обл.).
Фото Руслана Халікова, 22 травня 2022.

Свято-Троїцька церква, м. Іргінь (Київська обл.).
Фото Руслана Халікова, 14 травня 2022.

Руїни Храму на честь святих апостола Андрія і Пророка Іллі, селище Гостомель, район Мостище (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 4 червня 2022.

Поруйновані і спалені келії жіночого монастиря на честь ікони Божої Матері "Услишательниця", с. Фасова (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 22 травня 2022.

Згарище Свято-Георгіївської церкви, с. Заворичі (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 24 вересня 2022.

Православна церква України

Крупні осколкові ураження на стінах храму Андрія Первозванного та Всіх Святих, м. Буча (Київська область). Фото Руслана Халікова, 25 червня 2022.

Посічена осколками церква Покрови Божої Матері, м. Ірпінь (Київська обл.). Фото Любові Кілікевської, 28 травня 2022.

Розстріляний барабан храму Покрови Пресвятої Богородиці, с. Липівка (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 21 травня 2022.

Вибиті вибуховою хвилею вікна Свято-Миколаївського храму пам'яті жертв Чорнобиля, м. Київ. Фото Антона Лещинського, 22 березня 2024.

Побита осколками церква Іоанна Предтечі, с. Мощун (Київська обл.). Фото Катерини Зорі, 11 серпня 2022.

Тимчасовий пам'ятний знак на місці масового поховання мешканців Бучі (Київська обл.), убитих російськими окупантами. Подвір'я храму Андрія Первозванного та Всіх Святих. Фото Руслана Халікова, 25 червня 2022.

Храм св. Миколая Чудотворця, крупні осколкові ураження, с. Наливайківка (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 17 вересня 2022.

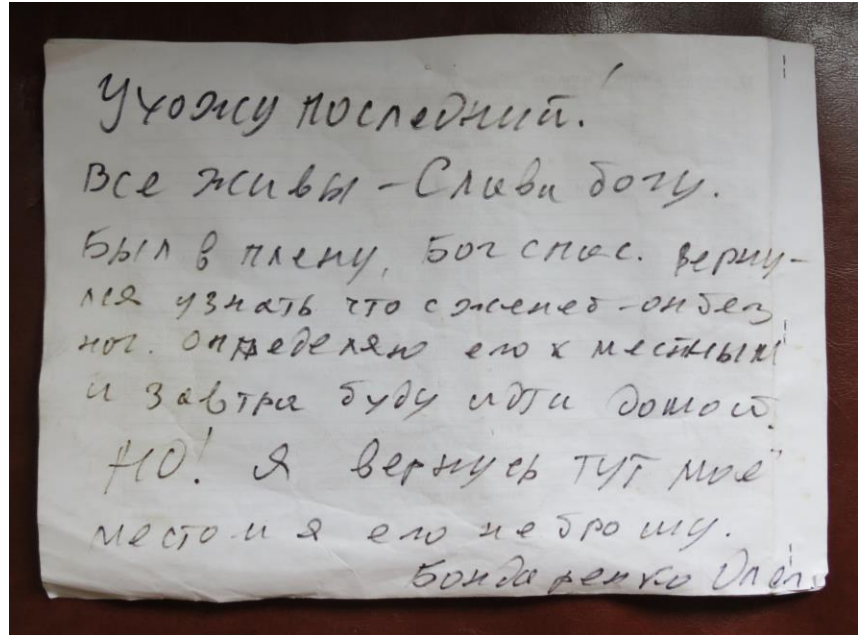
Згаріще церкви Архистратига Михаїла та усіх Сил безтілесних, с. Руські Тишки (Харківська обл.). Фото Антона Лещинського, 5 травня 2023.

Римо католицька церква

Сліди дії вибухової хвилі на костелі св. Петра, селище Макарів (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 17 вересня 2022.

Християни віри Євангельської

Церква «Спасіння», Реабілітаційний центр «Восор», с. Мотижин (Київська обл.). Записка служителя, що побував у російському полоні. Фото Руслана Халікова, 17 вересня 2022.

Інші релігійні організації

Мечеть Ісламської громади «Сунна» у м. Харків через дев'ять місяців після влучання російської ракети. Фото Антона Лещинського, 6 травня 2023.

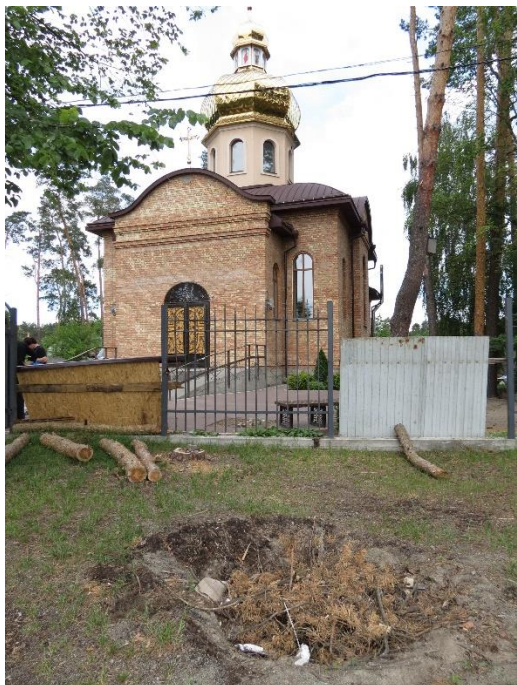

Руїни міжконфесійної протестантської місії «Євразія», м. Ірпінь (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 11 червня 2022.

Понівечений пам'ятний знак «Менора» у меморіальному комплексі «Дробицький Яр» (Харківська обл.). Фото Антона Лещинського, 25 червня 2023. Руслана Халікова, 11 червня 2022.

Українська греко-католицька церква

Вирва від вибуху під храмом Різдва Пресвятої Богородиці, м. Ірпінь (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 4 червня 2022

Вирва від вибуху при каплиці св. Іллі, селище Макарів (Київська обл.). Фото Руслана Халікова, 17 вересня 2022.

Євангельські християни-баптисти

Ірпінська Біблійна Семінарія через два місяці після вигнання окупантів з Київщини. Фото Руслана Халікова, 28 червня 2022.

Руїни молитовного дому «Нове Життя», м. Ізюм (Харківської обл.). Фото Антона Лещинського, 11 листопада 2023

<https://www.facebook.com/officialmarinua>

https://twitter.com/Religion_Fire

https://www.youtube.com/watch?v=ceTQ_SDCmus&list=PLD4ff6oXooZd2mp5jhyLSTkzbdQ1ury3Z

ГО
"Майстерня
академічного
релігієзнавства"

www.mar.in.ua

Проект
"Релігія в огні"

<http://uk.religiononfire.mar.in.ua>

ДИЗАЙНЕР: ДОЛИНСЬКА СВІТЛАНА

